

Prof. dr Milanko Jovičević:
„Psihički stres u ratu”

Nedavno je izašla iz štampe knjiga pukovnika profesora dr Milanka Jovičevića »Psihički stres u ratu s posebnim osvrtom na iskustva iz NOR-a«. Ova studija, u izdanju Vojnoizdavačkog zavoda, namenjena je našem čoveku, proučavajući njegovo ponašanje u toku NOR-a i u nekim sličnim situacijama posle rata.

Izlaskom knjige iz štampe čitalačka publika je dobila vredno i dosta popularno, ali i dovoljno stručno napisano štivo koje se bavi analizom ponašanja čoveka u ratnim i drugim stres-situacijama. Posebno se analizira ponašanje ljudi u uslovima veoma intenzivnih psihičkih i fizičkih opterećenja. Takav pristup u knjizi doprinosi proučavanju borbenog morala našeg čoveka u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu.

Knjiga (312 stranica) je podeljena u sedam poglavlja i zaključak. Najviše prostora posvećeno je analizi poremećenih oblika ponašanja u ratu: neurotičnim reakcijama, psihotičnim reakcijama i autoagresivnim reakcijama. Autor, takođe, analizira uticaj psihofizičkih opterećenja na ispoljavanje mentalnih poremećaja u ratu, motivaciju ličnosti i kolektiva kao osnovnog faktora borbenog morala i zaštitu mentalnog zdravlja u ratnim i drugim vanrednim situacijama. Ovi poslednji sadržaji daju dosta podataka na osnovu kojih se može predviđati ponašanje ljudi u eventualnom ratu. Ti sadržaji su posebno značajni za proučavanje ličnosti naših ljudi i njihovog borbenog morala u ratu. Autor u zaključku svoje knjige ističe da je dosadašnje izučavanje psihologije ličnosti i ponašanja boraca NOR-a pod uticajem ratnih opterećenja suviše skro-

mno da bismo ga danas mogli koristiti u pripremama za ONOR, posebno kad se radi o moralno-političkim i psihološkim priprema-
ma. Zbog toga je ova studija utoliko vrednija. Ona ne samo da
daje određene sadržaje i rezultate na bazi kojih je moguće pred-
viđati neke oblike ponašanja naših ljudi u ONOR-u već je, istovre-
meno, podsticaj ostalim stručnjacima sličnih profila (psiholozima,
sociolozima, andragozima, političkim radnicima i drugim) da nas-
tave sa još produbljenijim analizama uticaja raznih faktora na po-
našanje ličnosti u ratu i drugim kritičnim situacijama. Ova studija
dakle, interdisciplinarno prilazi izvesnim problemima i činionicima
koji determinišu čovekovo ponašanje u ratu. Veoma je važno istaći
vojno-politički aspekt ratne situacije, posebno NOR-a, naglašava-
jući značaj uticaja takve situacije kao socijalne sredine na čove-
kovo ponašanje. Međutim, verujemo da će se izvestan broj čitalaca,
naročito onih koji su od ove studije očekivali da dâ obimniju ana-
lizu individualnih karakteristika ličnosti sa aspekta njihovog uti-
caja na ponašanje u ratu, složiti da autor nije to u potpunosti dao,
naročito uticaj svih motiva, stavova, idejno-političkih opredeljenja i
svesti, uticaj nesvesnog i dr. Jer u pitanju je psihički stres čiji in-
tenzitet, pored spoljašnjeg uticaja, dobrim delom zavisi od individual-
nih karakteristika ličnosti. Istina, autor na jednom mestu naglašava
da te individualne karakteristike ličnosti mogu imati daleko šire pos-
ledice na ponašanje ljudi u ratu od posledica na pojedinca, ističući
da je čovekovo ponašanje u ratu uglavnom ponašanje u grupi, ko-
lektivu, jedinici. Autor ističe da se ukupno čovekovo ponašanje u
ratu mora analizirati i sa aspekta individualne i sa aspekta soci-
jalne determinisanosti, kako one koju ima ratna situacija tako i
one koju ima grupna pripadnost. Svakako da bi ovi problemi mo-
gli da budu predmet analize novih studija.

U izradi ove studije autor se opredelio za kombinaciju anali-
tičko-deskriptivne metodologije i istoriografskog pristupa. Pri tome
dominira analiza istorijske građe, posebno iz NOR-a, koja opisuje
manifestacije pojedinih oblika ponašanja u ratu i primenjivane
mere, i pokušaj naučnog objašnjenja tih ponašanja sa aspekta me-
dicinsko-psiholoških nauka.

U prvoj glavi (»Uticaj psihofizičkih opterećenja na ispoljava-
nje mentalnih poremećaja u ratu«) autor govori o značaju izuča-
vanja psihofizičkih opterećenja boraca u NOR-u, ističući »da usa-
vršavanje ratne tehnike donosi nova psihofizička opterećenja. U
takvim uslovima čovek je vitalno, telesno i mentalno ugrožen«.
Analizirajući psihofizička opterećenja u NOR-u i drugim ratovima
do danas, autor daje valjane pretpostavke za postojanje novih psi-

hofizičkih opterećenja u eventualnom ratu (posebno ONOR-u) koji će i po naoružanju i po načinu vođenja biti znatno savremeniji a za čoveka još teži. Posebno je naglašeno da će u budućem ratu biti znatno više prenošenja abnormalnih oblika ponašanja sa vojnika na stanovništvo i obratno. To je, sa gledišta zaštite od agresije u okviru opštenarodnog odbrambenog rata, od izuzetne važnosti.

U drugoj glavi autor posvećuje pažnju — možda najvažnijem problemu koji treba dalje istraživati — motivaciji ličnosti i kolektiva kao osnovnom faktoru borbenog morala. Pri tom on koristi već poznati stav u psihološkoj nauci da motivacija kao pokretačka snaga ličnosti deluje udruženo na njeno ponašanje sa ostalim biološko-psihološkim i socio-psihološkim faktorima i ima presudnu ulogu u održavanju emocionalne ravnoteže i psihičke stabilnosti u borbenim uslovima. Polazeći od tog stava, autor izvodi zaključak da su naši borci u NOR-u bili visoko motivisani za vođenje oružane borbe, pri čemu je takva »pozitivna motivacija igrala presudnu ulogu i uticala da su efikasnije savladavali ratna opterećenja i u izrazito manjem procentu reagovali privremenim ili trajnim psihičkim poremećajima«.

Ovaj zaključak ukazuje na to da u pripremi za ONOR moramo stalno razvijati visoku motivisanost pripadnika oružanih snaga i celokupnog stanovništva za odbranu SFRJ. No, to je tema koja izlazi iz okvira ove studije, mada i u ovom poglavlju nalazi neke sadržaje koje je neophodno izučiti i koristiti u pripremama za opštenarodni odbrambeni rat.

Treću glavu knjige autor posvećuje proučavanju straha i anksioznosti kao dominantnih stanja ličnosti u ratu. Anksioznost i strah se u kliničkoj praksi shvataju kao prvi znaci poremećaja emocionalnog života. Emocionalni poremećaji kao psihopatološke zakonitosti prethode ispoljavanju mentalnih oboljenja i poremećaja koji prate i njihovu evoluciju. Ovde autor koristi zakoniti odnos između psihofizičkih opterećenja i pojave stresa, ističući da »stanje psihičkog stresa dovodi do poremećaja homeostatičke ravnoteže neurohumoralnih, neurovegetativnih, telesnih i psihičkih sistema, procesa i funkcija. Ako takvo stanje stresa potraje duže, doći će do iscrpljenja organizma i ličnost nije u stanju da se zaštiti svojim psihofiziološkim i mentalnim odbrambenim mehanizmima, i ona upada u stanje poremećenosti«. Autor naglašava ovaj momenat i njime ukazuje da će eventualni rat koji bismo vodili, s obzirom na njegove karakteristike, biti pun stresogenih situacija, čija produžavanja mogu izazvati razne mentalne poremećaje, i na taj način onesposobiti verovatno veliki broj ljudi za vođenje opštenarodnog odbrambenog

rata. Ovo »verovatno« treba posebno naglasiti jer autor iznosi da postoje »različiti stresogeni činioci« koji »ne moraju da imaju samo štetno dejstvo« na čoveka. Konflikti, stres-situacije i različita psihofizička opterećenja kojima se čovek suprotstavlja i od kojih se svakodnevno brani, kaže autor, imaju svakako i svoju pozitivnu, stimulativnu, motivacionu i integrativnu funkciju.

Mada autor ilustracijama iz drugog svetskog rata i nekih katastrofalnih zemljotresa u nas pokušava podupreti prethodni stav, ipak čitalac ostaje neubeden do kraja da li i u kojem stepenu stresogene situacije zaista mogu imati svoju pozitivnu funkciju u ponašanju čoveka. Svakako da je ovo veoma složen fenomen koji zaslužuje posebna naučna istraživanja, tim pre što danas u miru stalno radimo na psihičkoj pripremi stanovništva za savlađivanje svih stres-situacija kojih će u ONOR-u biti u izobilju. Verovatno bi naredna istraživanja trebalo da idu ka spoznaji stvaranja psihofizičkih otpornosti na određene stresove, posebno mogućnosti i metode rada. Mislimo da je ovaj rad dao dovoljno podstreka za to.

Četvrta i peta glava knjige posvećene su proučavanju neurotičnih i psihotičnih reakcija u ratu, tj. proučavanju psihičkih pojava neurotičnog i psihotičnog karaktera. To je pokušaj autora da sistematizuje dosadašnja iskustva iz ove oblasti, ali uglavnom na nivou savremenog medicinskopsihološkog stanovišta. Tako čitalac dobija sređenu građu o neurotičnim i psihotičnim reakcijama u ratu, posebno u našem NOR-u. Međutim, verovatno da su mnogi čitaoci očekivali da ova studija dâ i neko drugo »svetlo« ovih pojava u ratu, ono za koje se i sam autor na početku knjige zalaže — socio psihološko, vojno-političko, sociološko, pravno i drugo.

U svemu tome autor kritički analizira neka istraživanja ratnih neuroza u NOR-u (Klajna, Dimitrijevića, Dojća, Betlheim, Blaževića, Koporčića, Kronje, Kostnaphelove i dr.). Pored toga, on daje prikaz ratnih neuroza u NOR-u na osnovu podataka iz vojno-sanitetske dokumentacije i drugih izvora. Na osnovu tih podataka autor zaključuje da su manifestacije neuroza u ratu u osnovi determinisane određenim psihološkim i psihopatološkim motivima koji predstavljaju integrativnu funkciju faktora ličnosti i ratnih zbivanja. Time autor praktično objašnjava pojavu neuroza u ratu, što ne važi za savremenu vojnu organizaciju danas u miru, gde se neuroze ne javljaju u takvom obimu.

Psihotične manifestacije boraca u NOR-u, prema izvornim podacima i poreklu, autor svrstava u tri grupe: u prvu spadaju epizodične, prolazne halucinatorne psihotične reakcije i poremećaji ponašanja boraca i ranjenika usled preteranih psihofizičkih opte-

rećenja; u drugu grupu svrstava one psihotične delirantne reakcije koje su se javljale kod boraca zbog raznih infektivnih oboljenja (pe-gavi tifus) i usled kranioocerebralnih povreda centralnog nervnog sistema; u treću grupu svrstava ostala psihotična stanja u ratu.

Ono što u ovom radu inspiratorno deluje na nova istraživanja jeste autorova konstatacija da svi ovi poremećaji boraca u NOR-u predstavljaju izrazito opterećenje u jedinicama zbog narušavanja borbenog morala. Autor prikazuje iskustva mnogih lekara i sanitetskog osoblja, komandi i starešina iz NOR-a iz kojih se vidi prisustvo raznih oblika neurotičnog i psihotičnog ponašanja obolelih boraca čije je ponašanje imalo negativnog uticaja na borbeni moral jedinice i uopšte na izvršavanje borbenih zadataka. Svakako da takva analiza može poslužiti za predviđanje uticaja psihičkih poremećaja u ratu na borbeni moral boraca i jedinica.

Posebno je vredno pomena autorova zalaganja na proučavanju zbrinjavanja neurotičnih i psihotičnih bolesnika u NOR-u. On u ovoj studiji bogato ilustruje načine njihovog zbrinjavanja, posebno ističući brigu komandi i starešina, naročito Vrhovnog štaba i druga Tita na zbrinjavanju i lečenju ovih bolesnika. Ovo su takođe sadržaji i za vojnosanitetku analizu, posebno sa aspekta vojnosanitet-ske pripreme za opštenarodni odbrambeni rat.

U šestom poglavlju autor razmatra autoagresivne reakcije u ratu. Nema sumnje, to je veoma važna pojava u ratu, koja ni do danas nije do kraja rasvetljena. Stoga i sam autor ističe svoju moralnu i stručnu odgovornost kada je pristupio obradi ove problematike.

Analizirajući autoagresivne reakcije u NOB-u, autor uočava uglavnom dve grupe: samoranjavanje ili samoozleđivanje i samoubistvo. Oba ova oblika autoagresivnog ponašanja u ratu imaju u najvećem stepenu psihološku zasnovanost, ali ne treba zanemariti i psihopatološke uzroke. Ponašanja iz prve grupe su bila najčešće ona koja su posledica unutrašnjih konfliktnih stanja ličnosti, ili, kako to autor ističe, radnje neurotičnodemonstrativnog karaktera. Motivi suicidnog čina su, uglavnom, imali psihološko i psihopato-loško poreklo. Mada ovo ima izvesnog neslaganja sa nekim savremenim naučnim saznanjima o suicidologiji, autor tim više ističe potrebu za sistematskim istraživanjima ove pojave u ratnim situacijama. Pri tome se moraju imati na umu težina ratnih uslova i naglašeniji sukob motiva u ličnosti. Ta dva momenta su osnova od kojih treba polaziti u proučavanju suicida u ratu. Ali to ne bi bilo dovoljno. Potrebno je uzimati u obzir i to da se radi o našim ljudima koji su vodili narodnooslobodilački rat. U tom ratu, ističe

autor, postojalo je »herojsko samoubistvo«, čiji su svesni, psihološki motivi ugrađeni u principe narodnooslobodilačke borbe i revolucije. To je specifičnost koja se ne može objasniti na osnovu iskustava iz drugih ratova. Otuda i potreba specifičnog prilaza proučavanju suicida u našem NOR-u.

Polazeći od toga stava, autor u svojoj knjizi pod posebnim naslovima objašnjava pojavu samoranjavanja i pojavu suicida u NOR-u. Pri tome poseban značaj pridaje izučavanju ličnosti takvih boraca i motiva njihovog ponašanja. To je, nema sumnje, veoma vredan sadržaj ove knjige, koji je nastao na osnovama bogate analize tih pojava iz NOR-a, ali još uvek nedovoljan za pouzdanije predviđanje takvih postupaka u eventualnom opštenarodnom odbrambenom ratu.

Poslednje, sedmo, poglavlje knjige, autor posvećuje problemu zaštite mentalnog zdravlja u ratu i drugim vanrednim situacijama. On je verovatno, pri tom, pošao od pretpostavke da čitaoci očekuju od njega pružanje puno informacija vezanih za pripremu i vođenje ONOR-a. Zbog toga je ovo poglavlje prepuno naučno zasnovanih poruka čitaocu. Istaknimo samo ovu: »U kontekstu razmatranja medicinsko-psihološke problematike u ratu želimo da ukažemo na dva osnovna elementa. Prvo, na savremeno naučno medicinsko-psihološko shvatanje uloge ličnosti u ratnoj dinamici, oblike njegovog ponašanja, mogućnosti i sposobnosti prilagođavanja, imajući u vidu savremeni razvitak ratne tehnike. I drugo, na problem i značaj psihofizičkih opterećenja boraca u ratu, posebno iskustava boraca u NOR-u, sa stanovišta njihovog korišćenja, značaja i izučavanja u sistemu opštenarodne odbrane u pripremama zemlje za moguću agresiju.« U tom kontekstu, autor u ovom poglavlju ukazuje na značaj spoznaje ličnosti, posebno »zakonitosti ponašanja ličnosti i tim tzv. stresnim situacijama«. Tada ćemo mnogo uspešnije primenjivati mentalno-higijenske mere zaštite mentalnog zdravlja građana u ratu.

Pored ovih polaznih pretpostavki u prevenciji mentalnog zdravlja, autor pruža čitaocu čitav niz preventivnih postupaka koji se mogu primenjivati u ratu i drugim stres-situacijama. Međutim, time se autor ne zadovoljava. On analizira razne »masovne nesreće« i ukazuje na primenu raznih medicinsko-psiholoških metoda saniranja posledica takvih situacija. Dominantno mesto u tome imaju zemljotresi kao posebne »masovne nesreće« i primena odgovarajućih preventivnih mera i mera zbrinjavanja povređenih i psihički poremećenih.

U svemu tome autor kao da sagledava budućnost. On vidi pojave katastrofalnih i ratnih situacija koje pred čoveka postavljaju »izvanredno složen kompleks problema« radi zaštite svoga duševnog i telesnog zdravlja i očuvanja svoje egzistencije. Nekada su čovekove mogućnosti da ostvari te ciljeve bile znatno manje nego danas. Ali isto tako, ističe autor, savremeni čovek doživljava izvanredne situacije u različitim vremenskim intervalima sa naglim porastom psihičkih opterećenja koja nije u stanju da kontroliše. Kroz sve vrste i oblike vanrednih stanja, kaže autor, kod ličnosti postoji osnovna nesigurnost, neizvesnost i strah za egzistenciju i budućnost. Ako ovome dodamo i mogućnost upotrebe nuklearnog naoružanja u eventualnom ratu, onda će to izazvati još jaču psihičku napetost, zastrašenost i masovne oblike psihičkih poremećaja kod čoveka. U takvim okolnostima čovek nije u stanju da se sam suprotstavi takvim katastrofama i zaštititi svoju ličnost. Zato se kod nas, kako to ističe autor, sve više usvaja stav da su vanredne situacije opšta društvena opasnost i da je zdravstvena zaštita ličnosti u njima sastavni deo opšteg pojma zdravstvene službe i društva. Na tim osnovama autor ukazuje kako se može organizovano delovati u našem društvu radi sprečavanja posledica takvih stanja na psihički život čoveka i jačanja odbrambenih sposobnosti pojedinaca i društva u celini.

Na kraju studije, autor daje zaključak o psihičkom stresu i psihičkim reakcijama u ratu i drugim vanrednim situacijama. On ukazuje da je svestan složenosti problema koji razrađuje u ovoj studiji. Takođe je svestan valjanosti primenjene metodologije, a posebno je svestan onoga što je u studiji dao. Autor se dosta samokritički osvrće prema svome radu, a i dovoljno kritički na našu stručno-naučnu praksu. Posebno bi se nama u JNA moglo prigovoriti da smo ovaj problem prilično zapostavili, naročito u stručnoj i naučnoj analizi, mada je poznato da je naš doktrinarni stav da je *čovek osnovni i odlučujući činilac borbe i otpora*. Sa takvim kritičkim shvatanjem autora ove studije možemo se u potpunosti složiti. Zato je ova studija i podstrek i osnova za proučavanje i razumevanje ovog fenomena kao jednog od elemenata u razumevanju čoveka.

Major
mr VELIBOR MILOJEVIĆ